

GERMANIJA (O PODRIJETLU, POLOŽAJU, OBIČAJIMA I NARODIMA GERMANA)

1. Cijela je Germanija²³ od Galā i Rećanā, te Panonacā²⁴ odvojena rijekama Renom i Dunavom, od Sarmata i Daćana²⁵ uzajamnim strahom ili planinama; ostalo okružuje Ocean,²⁶ obuhvaćajući široke poluotoke i neizmijerna prostranstva otoka,²⁷ jer su istom odnedavna postala poznata neka tamošnja plemena i kraljevi, koje je otkrio rat.²⁸

²³ Germanija u cjelini, u najširem smislu te riječi; slobodna Germanija, *Germania magna* ili *barbara*, s desne strane rijeke Rajne, otprilike današnja Njemačka s Češkom, Slovačkom i dijelom Austrije, Mađarske, Rumunjske i Poljske, za razliku od rimskih provincija gornje i donje Germanije (*Germania superior* i *Germania inferior*), uz lijevu obalu Rajne, i dekumatske zemlje (*agri decumates*).

²⁴ »Galā«; ime naroda umjesto imena zemlje, što je čest slučaj kod rimskih povjesničara i geografa. Zajedničko ime za različita keltska plemena otprilike u području današnje Francuske i Belgije. — Rećani su keltski narod u području današnje istočne Švicarske, Vorarlberga, Tirola i južne Bavarske. — »Panonaca«; između Dunava i Save (i Kupe), u današnjem Gradišću, zapadnom dijelu Mađarske, sjevernoj Hrvatskoj i dijelu Slovenije.

²⁵ Sarmati, zajedničko ime za različita plemena između Tise i ušća Visle. — Daćani, ratoboran narod tračkoga porijekla u današnjoj Rumunjskoj.

²⁶ »Ostalo«; sjevernu granicu slobodne Germanije. — »Ocean«; Sjeverno i Baltičko more kao cjelina.

²⁷ Frizijski i danski otoci, te Skandinavija, koju su Rimljani (i Europljani sve do 11. stoljeća), nemajući prave predodžbe o njezinoj veličini, držali za otok; usp. *Agr.* 10, 2; *Plin. N. h.* IV 13, 96.

²⁸ »Donedavna«; Odnosi se na Augustovo doba, na ekspedicije: Druzovu (12–9. pr. Kr.), Tiberijevu (5. posl. Kr.), te Germanikovu (14–16. posl. Kr.); usp. *Plin. N. h.* II

2 Ren se, izvirući na nepristupačnom i strmom vrhu Retskih Alpa,²⁹ u umjerenom zavoju okreće prema zapadu i spaja sa sjevernim Oceanom.³⁰ Dunav se izljuje s lagano i blago izdignuta bila planine Abnobe, obilazi više naroda, dok se šestorim rukavcima ne probije u Pontsko more; sedmo se ušće gubi u močvarama.

2. Za same bih Germane³¹ pretpostavio kako su starosjedoci i kako su veoma malo izmiješani doseljavanjima i ugošćivanjima stranih plemena, jer se nisu kopnom nekoć, nego brodovima dovozili oni koji su nastojali promijeniti svoja obitavališta, a neizmjerni onostrani i, da tako kažem, suprotstavljeni nam Ocean³² posjećuju samo rijetki brodovi iz našega svijeta. Tko bi, nadalje, pored opasnosti strašnoga i nepoznatog mora, napustivši Aziju ili Afriku ili Italiju, otišao u Germaniju, onako neprivačnu u svom krajoliku, surovu u svom podneblju, neprijaznu u obradbi i izgledu, osim ako mu nije domovina.

67, 167; Vell. II 106, 2–3; *Mon. Ancyr.* V 26. — »Kraljev«; pod ovim bi se izrazom mogli razumjeti frizijski kraljevi, o kojima pripovijeda Tacit u *Ann.* XIII 54. — »rat«; misli se zapravo na ratove od vremena spomenutih ekspedicija u Augustovo doba, pa sve do Domicijanova pohoda na Haćane (84. posl. Kr.).

²⁹ Tok rijeke Rajne vrlo površno opisuju i drugi antički pisci, a Bodensko se jezero u njih gotovo i ne spominje. Potoci i rječice od kojih nastaje Rajna (Vorderrhein kod St. Gottharda, Medelser Rhein, Hinterrhein od Adula glečera) bili su tada, dakako, nepoznati.

³⁰ Sjevernim morem (v. bilj uz 1, 1: *Ocean*). Mnogo preciznije oblik ušća rijeke Rajne opisuju Cezar (*De bell. Gall.* IV 10) i Strabon (IV 193), koji spominje dva Rajnina rukavca, kao i Tacit na drugome mjestu (*Ann.* II 6), dok Plinije Stariji (*N. h.* IV 15, 101), dosta komplicirano, govori o trima rukavcima kojima Rajna utječe u Sjeverno more.

³¹ Tacitova teza o autohtonosti i neizmještanosti, o stanovitoj rasnoj čistoći Germana, nije, dakako, znanstveno prihvatljiva, ali je, s druge strane, lako shvatljiva ako se ima na umu šarolikost i iscjepkanost sredozemnog područja, koju je Tacit neprestano imao pred očima pišući ovaj prikaz o narodu koji je pružao dosta jedinstvenu rasnu sliku.

³² Ovdje se misli na Ocean koji je po shvaćanju antičkih pisaca okruživao tri dijela tada poznata kopna: Europu, Afriku i Aziju.

Slave starinskim pjesmama — što je u njih jedina vrsta pre- 2
daje i ljetopisā³³ — boga Tuistona,³⁴ rođena od Zemlje. Njemu
pripisuju sina Mana,³⁵ praoca i utemeljitelja plemena, a Manu
trojicu sinova,³⁶ po čijim bi se imenima oni najbliži Oceanu na-
zivali Ingevoncima, oni u sredini Herminoncima, a ostali Iste-
voncima.³⁷ Neki³⁸ — kakva je već sloboda kad se radi o starini
— tvrde kako je božjih potomaka više, pa odatle i više naziva
plemena: Maržani, Gambrivijci, Svebi, Vandilijci,³⁹ i kako su
ovo prava i starinska imena, a kako je naziv »Germanija« nov i 3
istom nedavno nadjenut,⁴⁰ budući da su oni koji su prvi prešli

³³ Zapravo, »prastarih pjesama«, u kojima su opjevana djela junačkih kraljeva i koje su činile najstariju povijest svih ratničkih naroda.

³⁴ Vjerojatno etimološki srodno s njem. Zweig, engl. two; stnord. twistr = njem. Zwitter, »polutan«, »dvospolac«, »hermafrodit«, neko prabiće dvostruka spola, možda sin boga neba Tiwaz-a (germ. *Tiwisko) iz njegove veze s božicom zemlje.

³⁵ Usp. got. manna, stvnj. mann; srodno s grč. μιμνήσκομαι = »mislim«, lat. *memini* = »sjećam se«, njem. Mann, Mensch, dakle: prvo biće koje je počelo misliti, pratotac svih ljudi.

³⁶ Trojstvo u trećoj generaciji nalazimo i u grčkoj teogoniji i etnogoniji: 1) Uran, 2) Kron. 3) Zeus, Posejdon, Had — Pluton (Hes. *Theog.* 110–138; 453–506); Helen — Eol, Ksut, Bor (Apollod. I 7, 3; Herod. I 56; Paus. VII 1, 2).

³⁷ Tri skupine naroda kulturni su savezi triju glavnih germanskih božanstava, koji su u Tacitovo vrijeme bili već oslabili ili se raspali. Što se tiče područja njihova stanovanja, u Ingevoncima bi se mogli gledati sjevernomorski Germani, u Istevoncima rajnsko-weserski Germani, a u Hermioncima polapski Germani.

³⁸ Tacitovi grčki i rimski prethodnici: Herodot, Piteja iz Masilije, Eratosten, Polibije, Posidonije iz Apameje, Strabon, Plutarh, Cezar, Livije, Pomponije Mela, Plinije Stariji.

³⁹ Ova četiri imena germanskih plemena navedena su ovdje bez ikakva sustavnog redosljeda samo kao potvrda različitosti pristupa temi kod raznih Tacitovih prethodnika. Maržani su, inače, očito odavna, zauzimali nezatno područje oko Lippe i Ruhra (usp. *Ann.* I 50. 56) južno od Bruktera. Svebi i Vandali tvorili su, naprotiv, veliku obitelj plemena na jugu i istoku slobodne Germanije. Gambrivijce, koje spominje još samo Strabon (VII 1, 3 p. 291), treba, čini se, dovesti u vezu sa Sugambrima (od gambar = »okretan«, »hitar«, »brz«), koje je Tacit okarakterizirao u *Ann.* IV 47.

⁴⁰ Ime »Germani«, prema nekim tumačenjima, bio bi prvotno nadimak (»susjedi« ili, po drugima, »oni koji viču u bitki«) koji su Gali nadjenuli zajednici ili ratničkom savezu ovih germanskih plemena na srednjem toku Massa. Poslije se u Galiji uobičajilo da se taj naziv kao kolektivno ime prenosi na sve članove istoga naroda, dakle i na one njihove suplemenike koji su ostali s desne strane Rajne. Na sličan su način Ger-

preko Rena i istjerali odanle Gale, a koji se sada zovu Tungri-
ma,⁴¹ tada nazivani Germanima; kako je malo pomalo prevla-
dalo ime naroda, a ne plemena, tako da su se svi, najprije, od
pobjednika, iz straha, a uskoro i sami od sebe, počeli nazivati
novousvojenim imenom Germani.

3. Spominju kako je kod njih bio i Herkul,⁴² te ga pjesmom sla-
ve kao prvoga među svim hrabrim muževima kad se spremaju
poći u bitku. Postoje u njih i takve pjesme čijim izvođenjem —
što ga nazivlju barditom⁴³ — raspaljuju srca, a samim pjeva-

mani od jednog malog keltskog plemena s imenom *Volcae* stvorili zajedničko ime za
sve romanizirano stanovništvo (germ. *Walhōz, njem. Welsche; i kod slavenskih na-
roda Vlah, Vlasi), a na sličan je način i ime plemena *Alamanni* kod njihovih zapad-
nih susjeda preraslo u zajednički naziv za sve Nijemce (npr. franc. Allemands). —
Naposlijetku su ovo ime, nastalo u Galiji, počeli za sebe upotrebljavati i sami Ger-
mani.

⁴¹ Pleme koje je na područje uništenih Eburonaca (usp. Caes. *De bell. Gall.* VI 34.
35. 43), pri novom ustroju provincije Galije, naselio August. Neko vrijeme Tungri
su bili najjače germansko pleme po kojem su se nazivala i ostala plemena s toga po-
dručja. Iz nekadašnjeg eburonskog naselja Atuatuke nastao je gradić koji svojim ime-
nom i danas svjedoči o svojim nekadašnjim stanovnicima — Tongern, nedaleko Ma-
astrichta.

⁴² Rimljani su nastojali božanstva drugih naroda na temelju sličnih osobina i atri-
buta izjednačiti s vlastitim božanstvima (tzv. *interpretatio Romana*). Grčki i rimski
pisci znali su za božansko biće koje se štovalo kod Germana, za Wodanova sina Do-
nara (Thora), koji, po rimskom shvaćanju (v. 43, 3), pokazuje veliku sličnost s Her-
kulom ili Kastorom i Poluksom (usp. *Ann.* II 12: *in silvam Herculi sacram*). Stoga mu
Tacit — vjerojatno pod utjecajem grčke mitološke predaje — bez premišljanja nadi-
jeva ime Herkula, iako bi identifikacija Donara s Jupiterom bila daleko opravdanija.

⁴³ Od junačkih pjesama epskoga karaktera Tacit razlikuje i vrstu koja se odlikuje
posebnim načinom izvođenja i koja ima snažan utjecaj na izvodače; to je, prema naj-
boljoj rukopisnoj predaji, *barditus*, koji se obično tumači kao »pjesma sa štitovima«
(snord. *bardhi* = »štit«). Na nj upućuju i kasnija svjedočanstva; usp. Ält. Edda, *Od-
hins Runenlied* 19: »... Wenn ich zum Angrifff soll / Die treuen Freunde führen, / In
den Schild sing' heil aus dem Kampf, / Bleiben heil wohin sie ziehn.« (»Kad u napad
moram ja vodit' vjerne drugove, tada u štit pjevam ja; tako idu pobjedonosno živi u
boj, živi iz boja, ostaju živi kamo god podu.«). Drugi dovode tu riječ u vezu s german-
skim korijenom *bhar* = »zvati«, »dozivati«, »klicati«, »pjevati«. Ovu riječ, koja je u
vrijeme kasnoga Carstva, s ulaskom sve većeg broja Germana u rimsku vojsku, postala
uobičajen izraz za bojnu vik, ratnički poklič, spominju i Amijan Marcellin (*barri-
tum*: XVI 12, 43) i Vegecije (*baritus*: III 18).

njem pretkazuju ishod predstojeće bitke. Izazivlju naime, strah ili se plaše već prema tome kako je odjeknuo bojni red, te im se čini kako ono nisu toliko glasovi koliko suglasje u hrabrosti. Teži se osobito za surovošću zvuka i muklom jekom, tako da se štitovi postavljaju pred usta, kako bi im glas, odbijajući se o njih, nabujao u što puniji i snažniji. Uostalom, neki misle kako je i Uliks,⁴⁴ na onom svom dugom i glasovitom lutanju bačen na ovaj Ocean, posjetio krajeve Germanije i kako je Asciburgij,⁴⁵ koji je smješten na obali Rena, te je i danas nastanjen, od njega utemeljen i nazvan; kako je, dapače, i žrtvenik, posvećen Uliksu,⁴⁶ s nadodanim imenom oca mu Laerta, nekoć pronađen na istome mjestu i kako spomenici i neki grobovi ispisani grčkim pismenima⁴⁷ postoje još i danas na međi Germanije i Recije.⁴⁸ Što mi nije namjera niti dokazima potkrepljivati niti pobijati; neka tomu svatko po svojoj volji uskrati ili ukaže povjerenje.

⁴⁴ Povod priči da je i Odisej bio u Germaniji mogla je dati kakva krivo shvaćena germanska saga ili sličnost imena. Po tumačenju tzv. pergamske škole, lutanja se Odisejeva nisu događala u »unutrašnjem moru« (Sredozemnom moru), nego u »vanjskom moru« (Oceanu).

⁴⁵ Kasnija *Asciburgia*, na lijevoj obali Rajne iza *Vetera* (sc. *castra*, danas Xanten) i Geldube (vjerojatno današnji Asberg kod Mörsa na donjoj Rajni nasuprot ušću Rura.).

⁴⁶ Moguće je pretpostaviti da se u Asciburgiju nalazio hram s oltarom na kojem se mogao pročitati natpis posvećen kakvom lokalnom keltskom božanstvu, primjerice Ukselu (*Uxellos*), koji je, krivo povezan s imenom mitskog pustolova, dao povoda za stvaranje ove legende.

⁴⁷ Radi se, najvjerojatnije, o sjevernoetrurskim slovima, izvedenim iz grčkog alfabeta, koja su upotrebljavali staroetrurski stanovnici Recije u trgovini sa svojim sjevernim susjedima. Možda se radilo i o keltskim natpisima ispisanim slovima grčkog alfabeta, čije se poznavanje širilo iz Masilije uzvodno rijekom Rhônom prema ušću Rajne do Sjevernog mora (usp. Caes. *De bell. Gall.* I 29, 1; VI 14, 3).

⁴⁸ »Postoje još i danas«; što je Tacit, dakako, mogao saznati iz Plinijevih, danas izgubljenih dvadeset knjiga *Ratova protiv Germanije* (*Bella Germaniae*), o kojima kao o svom izvoru sam svjedoči u »Analima« (I 69). — O Reciji v. bilj. uz pogl. 1, 1.

4. Ja sâm pristajem uz mišljenja onih koji smatraju kako su narodi Germanije, neizmiješani bilo kakvim ženidbama sa stranim narodima, ostali posebno i čisto i samo sebi slično pleme. Odakle je i izgled tjelesa, premda u toliku broju ljudi, u svih isti: prkosne i plave oči, riđa kosa, golema⁴⁹ i samo za napad sposobna tjelesa.⁵⁰ U naporu im i u poslovima izdržljivost nije jednaka.⁵¹ Zbog podneblja ili tla navikli su podnositi zimu i glad, a vrlo slabo žed i vrućinu.

5. Zemlja je,⁵² iako se po izgledu donekle razlikuje, u cjelini ipak ili jezovita zbog svojih šuma ili ogavna zbog močvara, vlažnija kuda gleda prema Galijama, vjetrovitija prema Noriku i Panoniji; rodna za usjeve, neprikladna za plodonosna stabla,

⁴⁹ Mnogobrojna mjesta u grčkih i rimskih autora složno potvrđuju sljedeće: 1) silnu tjelesnu veličinu (*corpora magna, immania, procera*), 2) divlju, neobuzdanu hrabrost i 3) plavu ili crvenkastu kosu (*crines flavi*, ξανθοί, *rutili*, πυρροί). Antropološka istraživanja kostura iskopanih na grobljima u području donje Rajne potvrđuju prosječnu visinu muškaraca od 172 cm, žena od 160 cm i prilično jedinstven tip lubanje. Spomenute tjelesne osobine Germana vide se i na reljefnom frizu stupa Marka Aurelija u Rimu i na pobjedničkom spomeniku u Adamklissi. O spomenutim germanskim osobinama svjedoči i Cezar (*De bell. Gall.* I 39, 1).

⁵⁰ Tako ih prikazuje i Germanik (*Ann.* II 14).

⁵¹ Što potvrđuje i Plutarh govoreći o Cimbrima u svojoj biografiji Marija (pogl. 26): »a Rimljanima je, veli, pomogla vrućina i sunce koje je blještalo Cimbrima u oči, jer dok su bili sposobni izdržati studen i othranjeni u sjenovitim i, kako je bilo rečeno, hladnim krajevima, žega ih je uništavala jer su se jako znojili uz otežano disanje i zaklanjajući lica za štitove budući da se bitka odigrala poslije ljetnoga suncostaja.« (Z. Dukat, Zagreb 1988).

⁵² Neprivlačan opis germanskoga tla, zemlje Haučana, daje i Plinije Stariji (*N. h.* XVI 1, 1–4). Germanske prašume sa svojim močvarama, jesenskim nevremenima, onemogućavale su Rimljane u njihovim ratnim pohodima i sprečavale ih da se duže vremena zadržavaju u njima. One su sačuvale Germane od sudbine koja je pogodila Gale. Da je, međutim, već i tada bilo manje šumovita i za zemljoradnju prikladna tla, dokazuje Tacitov izraz »u cjelini« (*in universum*) i, nešto dalje, »rodna za usjeve« (*satis ferax*). Tacitov se prikaz podudara u ovom pogledu s Cezarovim izvješćem o istoj temi (*De bell. Gall.* VI 21–29). Kakve su klišeizirane predodžbe o Germanima — izazvane, bez sumnje, i poteškoćama koje su Rimljani imali u ratovanjima protiv njih — vladale tada u Rimu, prikazuje i Seneka (*De provid.* IV 14 i d.) i Strabon (IV 5, 2 p. 200 /VII 292/).

bogata stokom, ali je ova ponajviše kržljava.⁵³ U govedā ni prave ljepote ni ukrasa na čelu; vesele se broju,⁵⁴ i to im je jedino i najmilije bogatstvo. Srebro su im i zlato uskratili bogovi, ne znam da li iz milosti ili iz srdžbe.⁵⁵ Ne bih ipak mogao ustvrditi kako nijedna kovna žila Germanije ne rađa srebra ili zlata. Tko ih je, naime, pretražio?⁵⁶ Ne obuzima ih posebna želja za njihovim posjedovanjem ili uporabom.⁵⁷ Vidjeti je u njih kako srebr-

⁵³ Tacit, začudo, vrlo rijetko spominje životinje; nepripitomljene životinje u šumi, na livadi, u vodi i zraku uopće ne spominje. Za njega je spomena vrijedna samo neuglednost germanskih goveda kratkoroge (v. *gloria frontis*, »ukras čela = rogovi) ili čak bezroge rase, kakva se i danas mogu naći u zabačenim područjima krajnjega sjevera (slično govori Herodot IV 29 o govedima Skita). Pored ove domaće životinje Germani su uzgajali i konja, ovcu, kozu, svinju i perad, osobito gusku (usp. Plin. *N. h.* X 27, 53), te najstarijeg i najvjernijeg čovjekova pratioca — psa. Stoka je bila veoma tražena (usp. Caes. *De bell. Gall.* VI 35) i služila je kao novčana jedinica (stvnj. fehu, fihu, njem. Vieh, blago, novac; vrijedno je spomenuti i to da je njem. Schatz = »blago«, »dragocjenost«, etimološki povezana s hrv. skot). — O niskom rastu germanske stoke govori Tacit i na drugom mjestu (usp. *Ann.* IV 72).

⁵⁴ Činjenica da Germani više drže do broja negoli do kakvoće stoke ne mora iznenađivati ako se ima na umu da se stoka i kod njih i kod svih naroda na primitivnijem stupnju razvitka upotrebljavala za razmjenu (usp. lat. *pecus* — *pecunia*; njem. Schatz i hrv. skot, riječi etimološki srodne, te hrv. riječ blago, koja znači i stoku i dragocjenost, novac).

⁵⁵ Slično gledanje na te plemenite metale nalazimo i u drugih rimskih autora. Usp. Ovid. *Met.* I 139 i d.: »I blago skrito u zemlji nadomak Stiksovoj tmini / Stade iskapat se sad — podjarivalo ljudima na zlo.« — T. Maretić, Zagreb 1907; Sen. *Contr.* II 1, 1: »srebro ili zlato ... igracke sudbine«; Mel. II 9: »Sarti, ne znajući za zlato i srebro, najveću kugu, obavljaju trgovinu razmjenom robe«. I »crveno zlato« Nibelunga, kojega se domogao Sigfried, donijelo je propast čitavom burgundskom narodu.

⁵⁶ U kasnije objavljenim *Analima* (XI 20) Tacit, naprotiv, možda i na temelju novostečene spoznaje, spominje kako je rimski legat gornje Germanije Kurcije Ruf 47. posl. Kr. u području Matijačana (vjerojatno na donjem Lahnu) otvorio rudnik srebra, koji je, međutim, zbog skromnih prihoda uskoro zatvoren. U rudnicima srebra, bakra, olova i željeza na prednjem Taunusu kod Homburga, koji su još i danas aktivni, mogu se naći tragovi ranije eksploatacije. U novije vrijeme otkriveni su i antički rudarski hodnici kod Braubacha. Valja spomenuti da se zlato i ispiralo u mnogim njemačkim rijekama.

⁵⁷ Tako malo kako to Tacit zamišlja Germani ipak nisu cijenili zlato i srebro (germ. *gultha i *silubra). Umjetnički predmeti kao čest grobni prilog dokazuju da su već od prehistorijskih vremena plemeniti metali bili kod Germana na visokoj cijeni.

no posuđe, dano na dar poslanicima i prvacima njihovim, nije na nimalo drugačijoj cijeni negoli ono koje se izrađuje od zemlje, premda najbliži nam susjedi, zbog potreba trgovine, zlato i srebro drže na cijeni, te neke oblike našega novca poznaju i odabiru; oni u unutrašnjosti služe se, na jednostavniji i stariji način, razmjenom roba. Rado primaju stari i odavna poznat novac: serate i bigate.⁵⁸ I više traže srebro negoli zlato; ni zbog kakve osobite naklonosti prema njemu, nego zbog toga što je zaliha srebrenjaka lakša za uporabu pri kupovanju običnih i jef-tinih stvari.

6. Ni željeza nema na pretek,⁵⁹ kako se razabire iz vrste njihova oružja. Rijetki se koriste mačevima ili dužim sulicama;⁶⁰ nose koplja, ili, njihovom riječju, frameje,⁶¹ od uska i kratka željeza,

Žudnja za zlatom, novcem i darovima bila je već i u to vrijeme u njih dosta česta i uobičajena; usp. *Hist.* IV 76. Usp. i *Flor.* II 25, 12 /IV 12 /; *Herodian.* I 6; VI 7.

⁵⁸ Rimski novac koji su Germani osobito cijenili bili su čisti srebrni denari iz republikanskog vremena kovani otprilike između 126. i 53. pr. Kr.; oni su imali visok postotak plemenita metala i bili su još uvijek u optjecaju. Serati su bili novac kovan s izrezukanim rubom (čime se htjelo pokazati da je od čistog metala, a ne prevučeni tankim slojem srebra), a bigati su na jednoj strani imali prikaz božice Pobjede (*Victoria* ili *Diana*) na dvopregu (*bigae*) ili, rjeđe, četveropregu. Novac s carevim likom bio je na lošem glasu, jer su mnogi carevi, osobito Neron 63. posl. Kr., smanjili postotak plemenita metala legirajući srebro s bakrom; usp. *Plin. N. h.* XXXIII 13, 46. Tacitovu tvrdnju dokazuje ostava novca u Brandenburgu, koja među 74—orim komadima novca sadrži 29 republikanskih denara, od čega su 4 serata i mnoštvo bigata. Nijemci su se služili stranim novcem i stranim imenima novca sve do franačkog vremena.

⁵⁹ Rudnike željeza u Noriku i u Slovačkom rudogorju (v. pogl. 43, 1) iskorištavali su Kelti, kod kojih je željezo bilo u upotrebi već od 8. st. pr. Kr. (Hallstattska kultura) i koji su ga znali vrlo vješto obrađivati. Od Kelta vještinu kovanja naučili su i Germani, možda već od 4. st. pr. Kr.

⁶⁰ Mač je nasljeđivao samo najbliži muški potomak (v. pogl. 13, 1). — Sulica je dugačko koplje sa čvrstim držalom i velikim i širokim vrškom nije služilo za bacanje, nego za dočekivanje neprijatelja ili za probadanje u trku.

⁶¹ Starogermansko nacionalno oružje s tankim držalom neodredene dužine i kratkim željeznim vrškom, prilagođeno kako za bacanje, tako i za nanošenje udaraca iz blizine, za razliku od rimskog *pilum*, koji je služio isključivo za bacanje. Ova riječ dolazi kod Tacita samo u ovom djelu posvećenu Germanima, njihovoj zemlji i kulturi

ali tako oštra i prikladna da se istim oružjem, kako već iziskuje potreba, bore bilo izbliza bilo izdaleka. I konjanik je zadovoljan štitom i framejom, a pješaci bacaju i sulice,⁶² po više njih svatko, te ih vitlaju u neizmjernu daljinu, onako goli ili lako obučeni u kabanicu.⁶³ Nikakva razmetanja nakitom,⁶⁴ samo štitove ukrašavaju najbiranijim bojama.⁶⁵ U malo je njih oklop, jedva u jed-

(v. još 11, 2; 13, 1; 14, 2; 18, 2; 24, 1); u drugim se djelima Tacit drži načela da strane riječi svede na što je moguće manju mjeru, te za pojam *framea* upotrebljava uobičajenu latinsku riječ *hasta*. Važno je ipak reći kako rimski autori pojam *framea* prevode ponekad i riječju za pojam mača.

⁶² Kratke lake sulice ili strijele za izbacivanje, nošene u tobolcima, poznate i pod nazivom *clavae* i *cateiae* (usp. Verg. *Aen.* VII 741; Val. Flacc. VI 83; Sil. III 277; Gell. X 25; Isid. *Or.* XVIII 7, 7); mogu se usporediti s galskim gezima (*gaesa*; Caes. *De bell. Gall.* III 4, 1; Verg. *Aen.* VIII 662; Liv. VIII 8; IX 37). Njima je lako naoružano pješništvo otvaralo bitku.

⁶³ Da su Germani u borbama ljeti ili za većih vrućina odbacivali gornju odjeću i borili se samo u donjoj ili goli, dokazuju mnogi izvještaji (usp. *Hist.* II 22). I Trajanov stup i stup Marka Aurelija prikazuju germanske vojnike u kratkim haljeticima ili nage do pojasa, bez kacige, ali sa štitom, s donjim dijelom tijela i s nogama u dugim uskim hlačama i sa stopalima u crijevljama i bječvama (cipelama i čarapama).

⁶⁴ Za razliku od Gala, koji su mnogo polagali na izgled svojega oružja i čije je oružje bilo skupocjeno i lijepo ukrašeno, (usp. Liv. VII 10, 7: *corpus ... auro caelatis refulgens armis* — »tijelo ... sjajeći se od oružja ukrašena zlatom«). Cimbarski konjanici u bitki kod Vercelā, koje Plutarh (*Mar.* 25) prikazuje u blistavu oružju, svojega su se oružja domogli u dvanaestogodišnjim pljačkaškim pohodima po keltskim zemljama.

⁶⁵ U stvari, napadnim, kričavim bojama. Rimski vojnici s prezirom govore o pleterima od šiblja i tankim, bojom premazanim daskama koje Germanima služe kao štitovi; usp. *Ann.* II 14. Da su štitovi Germana prvotno bili samo od drva, dokazuje i staronjemački naziv za to obrambeno oružje: *linta*, ags. *lind*, »od lipova drva«. Štitovi su se bojali radi lakšeg razlikovanja pojedinih plemena, poslije i rodova, i bili su preteča srednjovjekovnih grbova. Vidi i bilj. uz 7, 2. Štit, *scutum*, stnord. *targa*, njem. *Tartsche*, četvrtast (ili rjeđe šesterokutan) poput žlijeba zavinut, 3/4 m širok, oko 1 m visok, napravljen od mekog drva i presvučen kožom, na rubovima okovan, a u sredini opskrbljen željeznom kvrgom (*umbo*); *clipeus* ili *parma*, stvnj. *scilt* ili *rant*, maleni okrugli štit, kojim su bili opremljeni konjanici i laki pješaci, bio je rjeđi; on je u izrazu *scutum rotundum* (pogl. 44, 1) označen kao obrambeno oružje sjeveroistočnih Sveba. Crno obojane štitove nosili su Harijci (v. pogl. 43, 4), bijelo obojane Cimabri (Plut. *Mar.* 25). Nalazi ostataka štitova veoma su česti; vjerojatno je štit bio oružje koje se spaljivalo zajedno s pokojnikom, a njegovi metalni ostaci polagali uz pokojnikov prah u grob.

- 2 noga ili drugoga šljem ili kaciga.⁶⁶ Konji ni po ljepoti ni po brzini znameniti.⁶⁷ Ali ih ni ne uče izmjenjivati okrete na naš način: tjeraju ih ravno ili u jednom zaokretu na desno, u tako zbije-
- 3 nom krugu da nitko ne zaostaje. Procjenjuje li se općenito, više je snage u pješaka,⁶⁸ stoga se i bore izmiješani,⁶⁹ jer je brzina pješakā, koje, odabrane iz svekolike mladeži, smještaju pred bojnu vrstu, prikladna i primjerena konjaničkoj bitki. Ograničen im je i broj: po stotinu ih je iz svake župe, te se upravo po tome među svojim i nazivlju, a ono što je u početku bio broj sada je
- 4 ime i čast. Bojni je red ustrojen u klinove.⁷⁰ Uzmaći sa svojega

⁶⁶ Oklop od žice ili pločica (stvnj. hring) javlja se kod Germana nešto češće tek u vrijeme seobe naroda. Već je spomenuto da su se u Tacitovo vrijeme Germani uglavnom borili nađi (v. bilj. uz § 1). — »Kaciga«; lat. *cassis*, obično kaciga od željeza, a *galea* kaciga od kože.

⁶⁷ I Cezar (*De bell. Gall.* IV 2, 2) opisuje domaće germanske konje kao: *parva atque deformia* »niska rasta i neugledna«; usp. i *ibid.* VII 65, 5: *quod minus idoneis equis utebantur* — »zbog toga što se služe manje prikladnim konjima, ili, kako to pojednostavljeno, ali sadržajno točno, prevodi T. Smerdel, Zagreb 1972: »jer nisu bili dobre pasmine«, ali ipak uvrštava germanske konjanike u svoju vojsku, a jednom (*ibid.* IV 12, 1–2) mora čak i priznati da je svega 800 konjanika Uzipećana i Tenktera natjeralo u bijeg 9000 galskih konjanika koji su se borili u njegovim redovima. U Germaniji je tada bilo i divljih konja koje su Germani pripitomljavali; usp. Plin. *N. h.* VIII 16, 39: »sjever donosi krda divljih konja, kao što Azija i Afrika donosi krda divljih magaraca.«

⁶⁸ U germanskoj vojsci odnos broja pješaka prema broju konjanika bio je otprilike 100 : 5; iznimka od tog pravila bili su Batavci i Tenkteri.

⁶⁹ I Cezar opisuje ovakav način borbe kao germansku osobitost; usp. *De bell. Gall.* I 48, 5–6. Cezar je dopustio da njegove germanske pomoćne čete zadrže svoj nacionalni način ratovanja koji je on sam upoznao kod Ariovistovih Sveba, a čini se da je taj način borbe uveo čak i kod ostalog konjaništva. Livije (XLIV 26) prikazuje istu uredbu i kod Bastarna. Plutarh (*Aem. Paul.* 12) ovakve bastarnske ratnike spominje pod imenom *παραβάται*. Slično su bili uređeni i beotski *ἄμιπποι*, koje spominje Tukidid (V 57, 2), pratioci konjanikā, laki oružanici koji su pratili konjanike sjedeći iza njih na konjima i koji su, kada bi došlo do bitke, skakali na tlo i ulazili u okršaj zajedno s konjanicima. Najkasniji spomen ovakva načina ratovanja nalazimo kod Amijana Marcelina (XVI 12) u opisu alemanske bitke kod Strassburga 357. posl. Kr.

⁷⁰ »Ime i čast«; čini se da je Tacit ovdje u broji 100 imao pred očima analogiju s rimskom centurijatskom skupštinom i ustrojem rimske legije jer ovdje očito nije riječ o političkom i vojnom organiziranju germanskog društva o kojem govori Cezar

mjesta, samo da bi iznova navalio, smatraju više oznakom razboritosti negoli strašljivosti. Tjelesa svojih i u opasnim bitkama odnose. Ostaviti štit osobita je sramota;⁷¹ osramoćenomu nije dopušteno ni pribivati žrtvama⁷² ni ulaziti u skupštinu, te su mnogi koji su preživjeli ratove konopcem prekratili takvu sramotu.

(*De bell. Gall.* I 37, 3; IV 1, 4), a po kojem je osnovu rodovskog uređenja sačinjavala Sippe — zajednica više obitelji koje potječu od istoga pretka. Iznad nje postojao je Geschlecht, rodovska zajednica s nešto labavijim rodovskim vezama, koja je u sebi ujedinjavala više Sippe-a. Usporedo s ovom podjelom formirana je vojna organizacija na taj način da je svaki Geschlecht imao svoju satniju (*centeni*, njem. Hundertschaften, »stotinari«), sastavljenu od oko stotinu ratnika, a svaka Sippe svoju desetinu (*Zehnschaft*), sastavljenu od desetak ratnika. Rjede se javljaju Tausendschaften, sastavljene od tisuću ratnika, koje su bile svojstvene jednom plemenu (*Stamm*) kao najvećoj organizacijskoj jedinici rodovskog uređenja. Razumije se da se ovaj dekadni sustav organizacije nije održavao u punoj točnosti i da je u praksi najviše ovisio o konkretnim brojnim odnosima u pojedinim rodovskim zajednicama. U ovim formacijama Germani su se kretali i naseljavali novoosvojena područja, pri čemu je šira obiteljska zajednica — Sippe — obično naseljavala pojedina sela (*Dörfer*, *vici*), rodovi (*Geschlechter*), tzv. marke (*Marken*, *pagi*), tj. područja koja bi odgovarala pojmu naše (starohrvatske) župe, dok su plemena (*Stämme*) obuhvaćala čitave općine (njem. Gau, lat. obično isto tako *pagus*, rjede *civitas*). — »Klinove«; suprotno rimskoj linijskoj postavi pješništva. Pojedine klinaste formacije, u kojima su zajednički stupali rodovi (*generatim*: Caes. *De bell. Gall.* I 51, 2), tvorile su zajedno veliki klin koji je zbog svog oblika bio nazivan »svinjsko rilo« (lat. *caput porcinum*, nord. *svinfylking*). To je bila postava karakteristična za sve Germane (usp. *Hist.* IV 16; V 16. 18). I Ariovistovi su se Svebi u bitki kod Vezonciona (Caes. *De bell. Gall.* I 52, 4) borili *cuneatim* i *phalange facta*. Takav način borbe bio je uostalom poznat i Filipovim i Aleksandrovim Makedoncima, a i Rimljani su se, barem od 2. st. pr. Kr. prigodice borili u klinovima; usp. Veget. III 19, 6: »klinom se naziva mnoštvo pješaka koje združeno s bojnomo vrstom nastupa sprijeda uže, a straga šire i probija redove neprijatelja ... tu stvar vojnici zovu 'svinjskom glavom'. Isti izraz (*caput porci*) nalazimo i u Amijana Marcelina (XVII 13).

⁷¹ Vratiti se iz bitke bez štita bila je velika sramota i kod Grka i kod Rimljana. Kad je Epaminonda, teško ranjen, iznesen iz borbe, zapitao je odmah da li mu je sačuvan štit. Spartanka govori svom sinu ispraćajući ga u rat: »S njime ili na njemu« (usp. Plut. *Apophth. Lac.* 241 F). Kod Rimljana je za bijeg iz bitke bila predviđena smrtna kazna; usp. Digest. XLIX 16, 6 i Sax. *Grammat.* p. 85.

⁷² S čime je podudaran i Cezarov izvještaj; usp. Caes. *De bell. Gall.* VI 13, 6: *sacrificiis interdicunt* (»zabrane mu prisustvovanje bogoslužju« — T. Smerdel, Zagreb 1972).

7. Kraljeve⁷³ odabiru po plemenitosti,⁷⁴ vojskovođe po junaštvu.⁷⁵ No kraljevi nemaju neograničene i nesputane vlasti, a vojskovođe prije primjerom negoli zapovijedu — ako su srčani, ako su ugledni, ako idu pred bojnim redom, divljenjem koje pobuđuju — vode vojsku. Međutim, ni smrću kažnjavati ni vezati, pa ni batinati nije dopušteno negoli svećenicima,⁷⁶ ne kao

⁷³ Njemačka riječ König, izvedena iz germ. *kuni (grč. γένος, lat. *genus*), značila je isprva samo »potomak (ugledna) roda«, germ. *kuninga, stvnj. *cuning*, *chuninc*. Germanski je kralj — što Tacit, dakako, nije mogao znati — u početku bio sakralni kralj, predvodnik vjerskih obreda svog plemena, a tek kasnije vojskovođa. On je svoje porijeklo dovodio u vezu s mitskom prošlošću, po rođenju je uživao svetost i nepovredivost i svojem je narodu i zemlji osiguravao plodnost, pobjedu i blagostanje.

⁷⁴ Plemstvo kod Germana u najranije doba nije počivalo na zemljišnom posjedu; tomu se protivie Cezarove riječi (*De bell. Gall.* VI 22, 3): »da bi narod držalo u disciplini, zadovoljstvo, kad svaki pojedinac vidi da je i sam posjednik kao što su i oni najmoćniji.« — T. Smerdel, Zagreb 1972. Samo izvanredna osobna hrabrost, te znanje i pravедnost predaka osiguravalo je plemstvo i kod drugih naroda na sličnom stupnju organizacije društva; usp. Sall. *Jug.* 85, 17: *ex virtute nobilitas*; *ibid.* § 20: *praemium virtutis*. Izraz Adalung označavao je isprva samo »rodovski drug, drug iz roda«.

⁷⁵ Vojskovođa (lat. *dux*, stvnj. herizogo, njem. Herzog) se birao, dakako, samo kod onih plemena koja nisu znala za kraljeve (kao, primjerice, Hačani), inače je u ratu kralj bio prirodni vođa naroda. Vojskovođu su na plemenskoj, ili međuplemenskoj, skupštini izvikivali između predstavnika istaknutog i plemenitog roda, uzdizali ga na štit i uz bojne pokliče tri puta njime obilazili skupštinom da ga svatko vidi i upozna. Jedina presudna kvaliteta koju je morao imati takav vojskovođa bila je njegova dokazana pobjednička snaga. Primjere hrabrosti, koja se očekivala od takva vojskovođe, opisuju mnogi antički autori; usp. *Ann.* II 17 (o Arminiju) ili *Amm.* XVI 12 (o alemanskom vojskovođi Hnodomaru); o njima pjevaju i srednjovjekovne junačke pjesme. Takvi su vojskovođe bili Arminije kod Heruščana, Civil kod Batavaca, Brinon kod Kaninefačana (*Hist.* IV 15). I Ariovist je, uz to što je izabran za vojskovođu svih Germana koji su se odazvali na poziv za pomoć keltskim Heduanima, bio zapravo samo kralj jedne župe ili jednog ogranka svepskoga plemena. — »Odabiru«; izbor kralja nije, dakle, bio odabir iz neodređena mnoštva, nego iz sredine plemenita roda (v. 42, 2: *nobile genus*) ili istaknute obitelji.

⁷⁶ Poseban svećenički stalež, poput galskih druida, Germani isprva, kako ističe Cezar (*Debell. Gall.* VI 21, 1), nisu imali. Gospodar kuće bio je istovremeno i kućni svećenik, a poglavar župe odnosno općine zastupao je svoju zajednicu pred bogovima u obavljanju svetih obreda. S vremenom su raniji pomoćnici pri prinošenju žrtava, koji su bili pri ruci glavarima župa i općina, postali samostalni, te su kao čuvari zakona (stvnj. *ēwarto*, od *ēwa* »vijek«, »vječni poredak«, »zakoniti red«, i *war(t)en* »promatrati«, »paziti«, »čuvati«) i zastupnici i tumači božje volje — u ratu boga Ziu-a — jedini imali pravo kažnjavati prestupnike. Cezarova izričita tvrdnja (*De bell. Gall.* VI

za kaznu niti po zapovijedi vojskovođe, nego kao da to nalaže bog, za kojega vjeruju da se nalazi uz one koji ratuju.⁷⁷ Stoga i nose u bitku nekakve kipove i slike, izvučene iz gajeva.⁷⁸ A osobit im je poticaj na hrabrost to što im turmu ili klin ne popunja zgoda ili slučajno okupljanje,⁷⁹ nego obitelji i svojte,⁸⁰ te su im veoma blizu njihovi mili i dragi, odakle se čuje jauk njihovih žena, odakle se čuje vriska njihove nejačadi.⁸¹ Ovo su svakomu najsvetiji svjedoci, ovo najveći hvalitelji; k majkama, k ženama donose svoje rane, a one se ne boje prebrajati i vidati udarce, te ratnicima donose hranu i ohrabrenje.⁸²

23, 4) kako su vojskovođe imali u ratu *potestatem vitae necisque* vrijedila je možda samo za Svebe, koji su, kao ratnički narod, neprestano na putu, njegovali strože ratno pravo, ili se može protumačiti i tako da su svećenici bili samo izvršitelji kazne koju je odredio vojskovođa.

⁷⁷ Pod tim bogom vjerojatno treba zamišljati Wodana, boga darovatelja pobjede na bojnem polju, ili posebnoga boga rata Ziu-a; v. bilj. uz 9, 1.

⁷⁸ Prisutnost božanstava u uskoj je svezi s njihovim slikama i kipovima na kojima su vjerojatno bili prikazani ili sami bogovi ili njihovi atributi: Wodanovo koplje, Donarovo (Thorovo) kladivo, mač boga Ziu-a; razne životinje — kako proizlazi iz *Hist. IV 22* — kao: vuk, vepar, ovan, koje su bile posvećene pojedinim božanstvima, ali i orao, zmaj, lav, i sl. U ovim slikama životinja kriju se preteče kasnijih srednjovjekovnih grbova.

⁷⁹ Kao što je moglo biti okupljanje po istoj veličini, starosti, po prijateljskim vezama i sl.

⁸⁰ Nadmetanje između obitelji i rodova, plemena i naroda bilo je osobito veliko; usp. *Hist. IV 23*.

⁸¹ O čeme svjedoče mnogi antički pisci. Usp. *Agr. 38, 1; Ann. XII 2; XV 36. 57; Hist. IV 18*. Slično govori Tacit i o ostalim barbarskim narodima; usp. *Ann. IV 51* (o Tračanima); *XIV 34* (o Britancima). I Plutarh, u biografiji Gaja Marija (pogl. 19 i 27), opisuje nekoliko dramatičnih trenutaka iz bitke kod Sekstijskih toplica (*Aquae Sextiae*), u kojoj su žene germanskih Ambrona pokazale čudesnu hrabrost i divljaštvo. Slično govore Flor (*I 38 / III 3*) i Strabon (*VII 2*) o ženama Cimbra, a Cezar (*De bell. Gall. I 51, 2–3*) o ženama Ariovistovih Germana. — Da su neustrašive žene bile osobito cijenjene u Germana, dokaz je obljubljenost ženskih imena s dočecima koji upućuju na rat i oružje: stvnj. –gund, –hiltia, –wig, –gēr, –grim, –linta. Žene su u principu, ipak, iz krajeva u koje bi upao neprijatelj odvođene u šumu ili u utvrđena mjesta unaprijed priređena za zbjeg; usp. *Caes. De bell. Gall. IV 19, 2*.

⁸² U kasnijoj se epskoj poeziji mnoge žene spominju kao vješte liječnice (laeknir) upućene u prirodne sile i ljekovite trave. I Walkūra Brunhilda mudra je čarobnica

2 8. Pripovijeda se⁸³ kako su neke bojne redove, pokolebane već i uzdrmane, žene ponovo uspostavile ustrajnošću u svojim moli-tvama, te pokazivanjem svojih grudi⁸⁴ i upozoravanjem na bli-sko zarobljeništvo, kojega se daleko teže boje kad su u pitanju njihove žene, tako da se djelotvornije vežu srca onih općina ko-jima se naloži da među taocima dadu i plemenite djevojke.⁸⁵ Smatraju, dapače, kako u njima ima nečega svetog i proročan-skog, te ne preziru ni njihove savjete niti odbacuju njihove od-govore.⁸⁶ Vidjeli smo pod carem Vespazijanom Veledu,⁸⁷ dugo vremena kod većine njih smatranu za božanstvo, no i nekoć su štovali Albrunu i mnoge druge, ne iz kakva laskanja niti kao da time čine od njih božice.⁸⁸

koja se razumije u ranarstvo, a isto tako i Hiltgunda u pjesmi o Walthari (1408). O keltskim svećenicama kaže Pomponije Mela (III 48): »misle da liječe ono što je kod drugih neizlječivo; da znaju budućnost i da je pretkazuju«.

⁸³ Aluzija na nama nepoznat izvještaj, možda na bitku s Cimbrima iz koje Plutarh (*Mar.* 19 i 27) ističe nekoliko zastrašujućih i dirljivih prizora (v. bilj. uz pogl. 7, 2).

⁸⁴ Otkrivanje grudi kod žena imalo je prvobitno, osim svrhe da svoje muževe i sino-ve potaknu na najveću hrabrost i spremnost na krajnju žrtvu, i neku magičnu svrhu. Taj se pokret prakticira kod mnogih primitivnih naroda. Usp. Vuk Karadžić, *Pesme* II, 71, 79 i d.: »A stade ga zaklinjati majka ... / Nemoj, Marko, moje čedo drago! / Majka vadi dojku iz nedara: / Ne ubila t' rana materina. / Nemoj danas krvi učiniti.«

⁸⁵ Vidi i ovdje pogl. 20, 3. Tako je postupao August jer se uvjerio da Germani ne mare mnogo za muške taoce koje daju Rimljanima; usp. Suet. *Aug.* 21.

⁸⁶ O proročkom daru germanskih žena ima mnogo potvrda u antici; usp. Strab. VII 294; Caes. *De bell. Gall.* I 50, 4–5; Suet. *Vit.* 14. Možda je, ipak, najpoznatija od svih germanska proročica Veleda, o kojoj opširnije pripovijeda Tacit (*Hist.* IV 61; 65). Ona je bila iz plemena Bruktera i pročuła se po tome što je prorekla propast rimske legije. Zajedno s Civilom bila je duša germanskog ustanka protiv Rimljana 69/70. posl. Kr. (*ibid.* V 22; 24). Stanovala je u jednoj visokoj kuli pored rijeke Lupije (Lip-pe), gdje je primala samo jednog svog rodaka koji je donosio pitanja i vraćao odgovo-re. Kad se ustanicima okrenula sreća, Veleda je napuštena, ili možda čak izdana Ri-mljanima, i dovedena u Rim, o čemu svjedoči i Stacije (*Silv.* I 4, 90: *captivaeque preces Veledae*. — »i molbe zarobljenice Veledae«). Jedna je semnonska proročica pod imenom Waluburg djelovala čak i u Egiptu, kako pokazuje ostrakon iz 2. st. posl. Kr. s natpisom: Βαλουβουρυ Σήνονι σιβύλλα.

⁸⁷ Riječi koje bi morale dokazivati da je Tacit zarobljenu proročicu vlastitim očima vidio u trijumfu što ga je car Vespazijan proslavio nakon pobjede nad Batavcima.

⁸⁸ »Albrunu«; ime sastavljeno iz Alb = Elf, »vilenjak«, »vila«, i run, »runa«, slovo ger-manskog pisma — dočetakom vrlo čestim u germanskim ženskim imenima. Inače se o njoj ništa drugo ne zna. — »Božice«; čašćenje žena motivirano dubokim religio-

9. Od bogova najviše štiju Merkurija,⁸⁹ za kojega drže kako mu je na određene dane dopušteno prinostiti i ljudske žrtve.⁹⁰ Herkula⁹¹ i Marta⁹² umilostivljuju dopuštenim žrtvenim životinja-

znim osjećajima suprotstavlja Tacit besmislenom običaju pobožanstvljenja (apoteoze) ženskih članova carske kuće, čak i djece, koji je u Tacitovo vrijeme preteo mah i bio povezan s raskošnim svečanostima. Kaligula je, tako, po Svetonijevu svjedočanstvu (*Cal.* 24), svojoj sestri Druzili, s kojom je bio u incestuoznoj vezi, nakon njezine smrti odredio božanske počasti, a Dion Kasije (*LIX* 11, 1–3) potanko pripovijeda kako je car u njezinu čast dao kovati novac na kojem je bila prozvana božanskom (*Diva* odnosno *Dea*) i kako joj je po svim gradovima države dao graditi hramove kao božici Panteji, te kako se neki senator Livije Geminije zakleo svojim životom i životom svoje djece da ju je vidio kako se uspinje na nebo i kako tamo razgovara s bogovima, za što je od cara kao nagradu primio milijun sestercija. Sam Tacit svjedoči da je Neron 63. posl. Kr. svojoj kćeri, koju mu je rodila Popeja, i koja je umrla nakon tri mjeseca, dao mjesto među božanskim ženama (*divae*) carske kuće; usp. *Ann.* XVI 6. 21 i XV 23.

⁸⁹ Kao što Cezar (*De bell. Gall.* VI 17, 1) najviše čašćeno božanstvo u Gala identificira s Merkurom, tako to čini i Tacit s germanskim božanstvom koje se osobito stivalo u sjeverozapadnoj Germaniji. Riječ je o Wodanu, stvnj. Wuotan, stnord. Odinn, prvotno sablasnom bogu oluje koji na čelu razbješnjele vojske vodi »divlji lov« zrakom i koji je s vremenom uzdignut u gospodara neba, stvaratelja i pokretača života, darovatelja pobjede i svakovrsna dobra. Kao bog kiše Wodan blagotvornim darom s neba blagoslivlja polja; putujući udaljenim svijetom i istražujući njegove tajne, on je uvijek pri ruci svim putnicima. Kao što Merkur prati duše pokojnih do Haronova čuna, tako i Wodan u pratnji Walküra prikuplja duše poginulih junaka. Njegov šešir široka oboda može se usporediti s petasom boga Merkura, a glasnički štap Merkurov (*caduceus*) odgovara čarobnom štapu Wodanovu. On je izumitelj runskog pisma i igre kockom. Čitavo njegovo biće zamišljeno je kao uzvišenije i duhovnije negoli biće njegova najstarijeg sina Donara, koji je izjednačen s Herkulom (v. pogl. 3, 1), zastupnikom surovije tjelesne snage. — Kada su se, već u pretkršćansko vrijeme, rimska imena danā prenosila u germanske jezike, rimski *dies Mercurii* preveden je kao Wodanesdag (engl. Wednesday, hol. Woensdag, šved. i dan. Onsdag, vestfal. Godensdag), a *dies Martis* kao Tivesdag (stvnj. Ziestac; njem. Dienstag).

⁹⁰ Kojima se — po mišljenju i drugih naroda: Grka, Kelta, Skita — najdjelotvornije ublažavala srdžba božanstava. Kao ljudske žrtve služili su prvenstveno ratni zarobljenici i domaći prestupnici; usp. *Caes. De bell. Gall.* VI 17, 3; usp. o istom pitanju i *Ann.* I 61; XIII 57, te ovdje pogl. 39, 1. Prema Strabonu (VII 2), svećenice bi zaklale zarobljenike i gatale iz njihove krvi uhvaćene u posebne posude nalik kraterima. I Jordan (*De orig. et act. Get.* 64) govori o sličnim žrtvovanjima zarobljenika kod Gotā koji ove posvećuju svojem bogu izjednačenu s rimskim bogom Martom. Prema nekim komentatorima ljudske su žrtve prinošene i Tiu-u (Ziu-u) i Nerti (v. pogl. 39, 1 i 40, 4).

⁹¹ Donara (Thora); v. bilj. uz pogl. 3, 1.

⁹² Ziu-a, Tiu-a, germanskog boga rata; v. bilj. uz početak ovoga poglavlja.

ma.⁹³ Dio Sveba prinosi žrtve i Izidi.⁹⁴ Odakle je uzrok i porijeklo ovoj tuđinskoj svetkovini, nisam otkrio, osim što sâm kip, oblikovan poput liburne,⁹⁵ upućuje na uvezenu pobožnost. Međutim, smatraju kako veličini nebesnikā nije primjerno bogove ni držati među zidovima ni predočavati na ikakvu priliku ljudskoga obličja;⁹⁶ lugove i gajeve⁹⁷ posvećuju i imenima bogova nazivlju ono nešto tajnovito što vide jedino u svom strahopoštovanju.

⁹³ Tj. onima koje su bile prihvatljive kao žrtve bogovima, a to su u pravilu bile životinje čije su meso smjeli jesti ljudi: goveda, ovnovi, veprovi, prasad, perad. Kao žrtvena životinja često se, međutim, prinosio i konj (usp. *Caes. De bell. Gall.* VI 17, 3) — što je inače bila praksa i u, primjerice, Indijaca, Perzijanaca i Slavena — i njegovo se meso rado i bez ikakva sustezanja jelo. Tek u kršćansko vrijeme (sv. Bonifacije) njegovo je uživanje zabranjeno kao poganski običaj. Pojedinih božanstva prinosile su se kao žrtve — već prema vrsti, spolu, starosti — različite životinje. Svakom se božanstvu nije smjela prinositi bilo koja čista životinja; tako se Freyri nije smio žrtvovati jarac (ili ovan), Donaru (Thoru) vepar. Divlje životinje nisu se uopće prinosile kao žrtve jer one nisu služile čovjeku, nego su od svog postanka pripadale božanstvima.

⁹⁴ I Izidu treba shvatiti kao rimsku interpretaciju nekog ženskog božanstva koje se osobito častilo kod Sveba i koje je donosilo mir i plodnost (možda Frigg, žena boga Wodana?). Vjerojatno je i kod Sveba uz Dunav (tzv. dunavskih Sveba) postojala religiozna svečanost u kojoj se od mjesta do mjesta vozila ili nosila simbolična figura (grubo istesan polumjesec?) koja je rimske izvjestitelje mogla podsjetiti na *navigium Isidis* (Izidino plovilo). Izida je inače žena Ozirisova, majka Horova, najveće žensko božanstvo Egipta, odakle se njezin kult proširio po cijelom tadašnjem svijetu. O Izidinu prazniku (7. ožujka) vozili su kroz rimske ulice njezin kip koji je stajao na kolima u obliku lađe. Tacit je po svoj prilici imao u vidu kakvo germansko božanstvo čiji je atribut također bila lađa.

⁹⁵ Liburna je ime za malu brzoplovklu ilirskih Liburna, a onda za svaki lakši i brži ratni brod. Tip ilirske liburne u Cezarovo su vrijeme Rimljani preuzeli u svoju flotu i tu se ona pokazala veoma uspješnom. U bitki kod Akcija (31. pr. Kr.) takvi su brodovi odnijeli pobjedu nad glomaznim i nepokretnim Kleopatrinim lađama.

⁹⁶ Zanimljivo je spomenuti da su se i najstariji rimski vjerski obredi održavali bez božjih slika i kipova (usp. *Plut. Num.* 8) i da se običaj prikazivanja bogova u ljudskom liku, koji su Rimljani počeli preuzimati od Grka, dugo vremena u Rimu doživljavao kao nešto što se protiv starim Numinim religioznim zakonima.

⁹⁷ U ovim svetim gajevima i dubravama, a zapravo zabačenim nepristupačnim dijelovima šuma, nalazili su se žrtvenici i slike životinja i bogova, ili njihovih atributa i simbola, povješane ili sakrivene u krošnjama stoljetnih stabala (vidi pogl. 7, 2). Tu su Germani održavali svoje tajne skupove na kojima su donosili sudbonsne odluke.